

EUGENIJUS DANILEVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

VARTOTOJIŠKUMO IDEOLOGIJOS METAMI IŠŠŪKIAI TIKYBOS MOKYTOJO IR MOKSLEIVIO SĄVEIKAI

The Challenges of Consumerism to the Interaction
between Religion Teacher and Student

SUMMARY

The paper attempts to answer the following questions: What changes have occurred in the student's world-view from consumerism ideology? What is the impact of these changes to the interaction between religion teacher and students? The paper introduces the main challenges of consumerism ideology to the pedagogical work of religion teacher; presents the contradictions between Christian existential attitudes and the value prominence to the material of consumerism ideology; and characterizes the main features of consumerism ideology that deform the interaction between religion teacher and students. The main conclusions of this research and problematic questions for future research are given at the end of this paper.

SANTRAUKA

Straipsnyje ieškoma atsakymų į klausimus: kokie pokyčiai įvyko moksleivių pasaulėžiūroje vis labiau įsigalint vartotojiškai ideologijai? Kokį poveikį šie pokyčiai daro tikybos mokytojo ir moksleivių sąveikai? Straipsnyje aptariami pagrindiniai vartojimo ideologijos metami iššūkiai ugdomajai sąveikai; nagrinėjami pagrindinės pasaulėžiūros prieštaros tarp krikščioniškųjų egzistencinių nuostatų ir vartojimo ideologijos materialių vertybių suabsoliutinimo; apibūdinami pagrindiniai vartotojiškumo ideologijos bruožai, deformuojantys moksleivių ir mokytojų sąveiką. Straipsnio pabaigoje pateiktos teoriškai pagrįstos šio tyrimo išvados ir iškeliami probleminiai klausimai naujiems tyrimams.

RAKTAŽODŽIAI: vartotojiškumo ideologija, moksleivių pasaulėžiūra, tikybos mokytojo ir moksleivio sąveika.

KEY WORDS: the consumerism ideology, the student's world-view, the interaction between religion teacher and students.

ĮVADAS

Šiuolaikinėje visuomenėje vis labiau įsigali vartotojiškumo ideologija. Ji nėra vien teorija, nesusijusi su kasdieniu žmonių gyvenimu, ji yra žmonių pasaulėžiūrą formuojantis veiksnys, kuris persmelkia jų kasdienybę ir tampa gyvenimo būdu. Vartotojiškumas reiškiasi ne vien ekonomikos srityje, jis kartu skverbiasi į žmonių tarpusavio santykius. Jonas Balčius tvirtina, kad „vartotojiškoji visuomenė – ir tą drąsiai galima teigti – kartu yra ir *dorovinės pasaulio pabaigos* visuomenė, nes joje viskas – nuo bet kokių žmogaus sukurtų daiktų iki paties žmogaus – jau yra tapę vartojimo objektais“¹.

Temos aktualumą pagrindžia naujaisio Islandijos etinių humanistų asociacijos užsakyto islandų religingumo tyrimo rezultatai, kurių viena iš apžvalgų pavadinama „Islandijoje kreacionizmas yra miręs“ turėtų patraukti ne tik teologų dėmesį. Tyrimas buvo atliktas Islandijoje 2015 m. pabaigoje, apklaustas 821 respondentas nuo 18 iki 75 metų amžiaus. Tiriamieji buvo suskirstyti į tris amžiaus grupes. Jauniausios (18–25 metų amžiaus) respondentų grupės atsakymuose į klausimą apie pasaulio sukūrimą gauti šie rezultatai: *0,0 proc. netiki pažodiniu Biblijos aprašymu, kaip Dievas sukūrė Visatą*; 93,6 proc. respondentų teigė, kad pasaulis susikūrė po Didžiojo sprogimo; 6,1 proc. – abejojo ar pateikė kitokius atsakymo variantus². Siekiant palyginti šiuos duomenis su Lietuvos jaunų žmonių požiūriu į pasaulio sukūrimą, nepavyko rasti analogiško tyrimo rezultatų, bet sparti dekrickščionizacija ir ateizacija Islandijoje, kaip ir kitose krikščioniško-

sios Europos valstybėse, siunčia pavojaus signalą ir lietuvių visuomenei.

Pasaulėžiūros prieštaravimai tarp krikščioniškų egzistencinių nuostatų ir vartotojiškumo ideologijos siūlomo materialių vertybių suabsoliutinimo neišvengiamai atsispindi ugdytame – mokytojo ir moksleivio pedagoginėje sąveikoje. Šiuos prieštaravimus Lietuvoje sustiprina tai, kad, viena vertus, dauguma mokytojų augo ir jų pasaulėžiūra formavosi sovietų okupacijos metais, kai „geležinė uždanga“ ir prasta ekonominė situacija stabdė tiesioginį vartotojiškumo ideologijos skverbimąsi į visuomenę, tačiau ateizmo diegimas kūrė šiai ideologijai metodologinį pagrindą. Kita vertus, šių mokytojų moksleiviai jau yra gimę po Nepriklausomybės atkūrimo, kai atsivėrė valstybės sienos ir vartotojiškumo ideologijos apraiškos plūstelėjo į priverstinės ateizacijos pažeistą Lietuvą. Takoskyrą tarp mokytojų ir vyresniųjų klasių moksleivių požiūrio nesunku nustatyti ištyrus mokyklos ar gimnazijos lankymo lūkesčius. Dauguma vyresniųjų klasių moksleivių mokydamiesi mokykloje tikisi įgyti žinių ir gebėjimų, kurie vėliau padėtų kuo greičiau ir sėkmingiau save parduoti darbo rinkoje. Mokykloje moksleivių įgyjamas „mokymasis lobis“³ įgauna utilitarinę vertę: mokymasis yra vertingas tiek, kiek ateityje jis lems finansinę sėkmę. Kita vertus, mokytojai tikisi, kad moksleiviai ateis į mokyklą vedami intelektualaus ar moralinio tobulėjimo poreikio, kad jie sieks išminties, tobulins savo dvasingumą, lavins protą ir estetinį jautrumą.

„Vartotojiškoji visuomenė visur ir visada veikia labai panašiai ir trafaretiskai – į *sacrum* lygmenį iškeldama ne Dievą, ne kultūrą, ne dorovę, o *vartojimą* kaip vienintelę ir absoliučią savęs pačios išlikimo sąlygą.“⁴ Tokioje amžinųjų vertybių puoselėjimo atžvilgiu agresyvioje, vartotojiškoje aplinkoje tikybos mokymas tampa iššūkiu, nes jis turi mažai pinigines vertės ir nekelia tikslo išmokyti moksleivius, kaip jiems uždirbti kuo daugiau pinigų. Tikybos pamokas pasirenkantys moksleiviai to ir nesitiki. Tačiau kaip galima perteikti žinią, kad žmogaus ryšys su Dievu yra svarbiausias, jei daugumos moksleivių širdys ir protai yra persmelkti žmogų redukuojančios nuostatos, teigiančios, kad žmogus yra tik materijos ir ekonomikos kūrėjas, kurio pagrindinis uždavinys yra gaminti, siūlyti paslaugas, įsigyti ir vartoti? Kaip vartotojiškumo paveiktiems moksleiviams pateikti žinią, kad žmogus yra religinga būtybė, pašaukta mylėti, garbinti ir šlovinti Dievą? Ieškant atsakymo į šiuos klausimus atsiskleidžia pasaulėžiūros prieštaravimas tarp tikybos mokytojo ir daugumos jo moksleivių. Kaip krikščionis tikybos mokytojas tiki, kad žmogus iš prigimties yra religinga būtybė, nes jis gyvena Dieve, iš Jo ir Jam; kad išskirtinis žmogaus bruožas yra ne jo gebėjimas pirkti ir vartoti, bet maloningas kvietimas gyventi vienybėje su Triasmeniu Dievu, kuris savo Malone ir sakramentais padeda būti Jo draugu; kad žmogus turi studijuoti teologiją ne tik dėl to, kad ji yra intelektualiai įdomi ar asmeniškai patraukli, bet dėl to, kad jo gyvenimas priklauso nuo Dievo pažinimo ir meilės bei šis pažinimas žmogui teikia džiaugsmo ir viltį.

Dėl šių nuostatų daugumai moksleivių tikybos mokytojas atrodo keistas, sunkiai suprantamas ir atitrūkęs nuo gyvenimo tikrovės žmogus.

Šiandienos tikybos mokytojas, suvokdamas savo pašaukimą kaip buvimą meilės dialoge⁵, turi gerai pažinti moksleivių vidinį pasaulį, kad galėtų rasti būdų su jais bendrauti ir jie išgirstų jį. Susidurdamas su vartotojiškumo ideologijos imprintingu daugelio moksleivių pasaulėžiūroje, tikybos mokytojas turi nustatyti priežastis, dėl kurių dauguma moksleivių tampa jo nesuprantančiais žmonėmis. Susidūrus su šiuo abipusiu, sunkiai keičiamu nesusikalbėjimu, dėl pedagoginio pašaukimo malonės svarbu neprarasti vilties ir netapti ciniku. Taip tikybos mokytojo darbas taps džiaugsmo ir gailėstingumo tarnyste vartotojiškumo ideologijos paveiktiems moksleiviams.

Šio straipsnio objektas yra vartotojiškumo ideologijos metami iššūkiai tikybos mokytojo ir moksleivių sąveikai, o tikslas – apibūdinti vartotojiškumo ideologijos keliamas problemas tikybos mokytojo ir moksleivių sąveikai.

Straipsnyje siekiama atskleisti ardomąjį vartotojiškumo ideologijos poveikį mokytojo ir moksleivio sąveikai; aptarti pagrindines pasaulėžiūrų prieštaras tarp krikščioniškųjų egzistencinių nuostatų ir vartotojiškumo ideologijos materialių vertybių suabsoliutinimo; apibūdinti pagrindinius vartotojiškumo ideologijos bruožus, deformuojančius mokytojų ir moksleivių sąveiką.

Straipsnyje naudotasi pedagoginės, psichologinės, filosofinės ir teologinės mokslinės literatūros metodologine analize, informacijos sisteminimu ir struktūravimu.

1. ARDOMASIS VARTOTOJIŠKUMO IDEOLOGIJOS POVEIKIS MOKYTOJO IR MOKSLEIVIO SĄVEIKAI

Mokytojo ir moksleivio sąveikos svarba ugdymui straipsnyje grindžiama remiantis tarpukario Lietuvos (1918–1940) ir lietuvių išeivių mokslininkų darbais neatsitiktinai: juk sovietinės okupacijos sąlygomis (1940–1990) pedagogikos mokslo tyrėjų veiklos laisvė Lietuvoje buvo suvaržyta, buvo leistini tyrimai tik vadovaujantis marksistine materialistine pasaulėžiūra, o mokytojo ir moksleivio sąveikos tyrimai teologijos ar kitų filosofinių srovių kontekste nebuvo galimi.

Pirmasis sąveikos terminą lietuvių pedagogikoje pavartojo J. Vabalas-Gudaitis apibrėždamas pedagogiką kaip mokslą „apie konstrukcinę augančiųjų ir suaugusiųjų sąveiką“⁶. V. Šerkšnas kaip būtina pedagoginio darbo sąlygą įvardija *dvasinį kontaktą*, be kurio sąveika tarp mokytojo ir moksleivio yra neįmanoma. Šis autorius teigia, kad dvasinis kontaktas yra „mokytojo įsijautimas į mokinį, iš vienos pusės, ir sudarymas sąlygų mokiniui įsijausti į mokytoją, iš kitos pusės“⁷. A. Maceina sąveiką tarp mokytojo ir moksleivio įvardija kaip „ugdomojo veikimo esmę“ ir kaip sudarančią

„centrą ir pedagoginės teorijos, ir pedagoginės praktikos“⁸. S. Šalkauskis, nagrinėdamas moksleivio ir mokytojo sąveiką, vartoja *tarpasmeninės difuzijos* terminą. Šiame kontekste lietuvių pedagogikos patriarchas taip pat kelia ugdytojui aukštus reikalavimus: „Tarpasmeninė difuzija, einanti savaime iš ugdytojo į ugdytinį, turi būti pripildyta sąmoningu sugestyviniu ugdytojo nusistatymu asmens kultūros ir asmeninių pavyzdžių atžvilgiu.“⁹

Vartotojiškumo ideologijos diegiama materialistinė žmogaus samprata, kad žmogus yra žmogiškosios rūšies atstovas, protingas gyvūnas, individas, kuri galima traktuoti kaip objektą, iš esmės naikina tarpasmeninės sąveikos tarp mokytojo ir mokinio galimybę. Interiorizuota į asmens vidinį dvasinį pasaulį ši materialistinė žmogaus samprata sudaiktina tarpusavio santykius, grindžia juos pragmatiškais naudos ar hedonistiniu malonumo gavimo principais. Ugdomoji sąveika dėl vartotojiškumo ideologijos įsigalėjimo moksleivių pasaulėžiūroje praktiškai tampa neįmanoma.

2. PAGRINDINĖS PASAULĖŽIŪRŲ PRIEŠTAROS TARP KRIKŠČIONIŠKŲJŲ EGZISTENCINIŲ NUOSTATŲ IR VARTOTOJIŠKUMO IDEOLOGIJOS

Pirmoji pasaulėžiūrų priešara tarp krikščioniškosios antropologijos ir vartotojiškumo ideologijos kyla iš jų pateikiamų diametraliai priešingų žmogaus sampratų ir bandymų rasti atsakymą į antropologinį klausimą, kas yra žmogus.

Dėl vartotojiškumo įtakos žmogus interiorizuoja vartotojo vaidmenį. Save

patį ir kitą asmenį jis traktuoja kaip prekę, kurios vertė priklauso nuo jos paklausos dydžio. Toks žmogaus traktavimas veda į asmens kaip objekto, priemonės savo tikslui pasiekti naudojimą. Turėdamas tokią vartotojiškumo persmelktą kito žmogaus traktuotę, jis nebesugeba užmegzti tarpasmeninio san-

tykio nei su kitu žmogumi, nei su Dievu ir tuo save determinuoja vienatvei, nes meilės ryšys galimas tarp subjektų, o ne tarp objektų. J. Ratzingeris tvirtina, kad „jei nėra tiesos apie žmogų, tai jis neturi ir laisvės“¹⁰.

Visiškai priešingą negu vartotojiškumo ideologija žmogaus sampratą pateikia katalikiškoji personalistinė filosofija, kurios personalistinė norma teigia, kad žmogus yra subjektas ir jo niekada negalima traktuoti kaip objekto. Taip pat žmogus negali būti ir vartojimo objektas, nes tai prieštarauja žmogaus prigimčiai ir meilei¹¹. Interiorizavęs tokią savęs ir kito asmens sampratą, žmogus pajėgus kurti tarpasmeninius santykius su kitais žmonėmis ir Dievu, nes Jis yra asmuo, kviečiantis kiekvieną žmogų į tarpasmeninį laisvą meilės dialogą. Benediktas XVI teigia, kad „gyvenimas kaip visuma yra santykis su Tuo, kuris yra gyvenimo versmė. Jei mus sieja santykis su Tuo, kuris nemiršta, kuris pats yra gyvenimas ir meilė, tada esame gyvi. Tada gyvename.“¹²

Antroji pasaulėžiūrų priešara tarp krikščioniškųjų egzistencinių nuostatų ir vartotojiškumo ideologijos glūdi skirtingose laisvės sampratose. Vartotojiškumo ideologija teigia, kad laisvė yra daryti ką norima, nepakenkiant kitiems žmonėms, joje suabsoliutinama pasirinkimo laisvė. Tokia laisvės samprata neišvengiamai daro įtaką sprendžiant moralines problemas: atmetęs Dievo įsakymus kaip varžančius žmogaus pasirinkimo laisvę, kiekvienas asmuo susikuria savo asmenines moralines normas. Teigiama, kad beribė pasirinkimo laisvė yra gyvenimo sėkmės matas. Tokiais atvejais žmogus

būna priverstas atlikti gyvenimo pasirinkimus neturėdamas vertybinių orientyrų arba vadovaudamasis principu – kuo daugiau naudos ar malonumo, tuo geriau. Po tokio laisvo pasirinkimo dažniausiai patiriamas nusivylimas.

Popiežius Pranciškus pažymi tam tikrą žmogaus priklausomybę nuo vartojimo: „Daugelis suvokia, jog dabartinės pažangos ir paprastos daiktų ar pramogų sankaupos neužtenka, kad žmogaus širdis pajustų prasmę ir džiaugsmą, tačiau nepajėgūs atsisakyti to, ką jiems siūlo rinka.“¹³

Vartotojiškumo ideologijos siekis užvaldyti jaunimo pasaulėžiūrą ugdytojams kelia uždavinį ugdyti jaunų žmonių atsparumą vartojimo priklausomybei. Šio uždavinio įgyvendinimas būtų lengvesnis, jei jaunuoliai turėtų tvirtą ir sąmoningą krikščionišką tikėjimą, nes krikščioniškasis mokymas iš esmės prieštarauja vartotojiškumo ideologijos diegiamoms nuostatoms. Krikščionybė ragina palaikyti tarpasmeninį meilės ryšį su Kristumi, tai yra ir tikybės mokytojo bei katecheto ugdomojo darbo tikslas. Tikėjimo ugdytojų vaidmuo moksleivių vidiniame pasaulyje vykstančioje kovoje tarp krikščioniškojo mokymo ir vartotojiškumo ideologijos yra labai svarbus. Iš esmės jų ugdomoji veikla yra nukreipta prieš pagrindinę žmogaus nuodėmingumo priežastį: asmeninę tikėjimo krizę – Dievo negarbinimą ir netikrų stabų susikūrimą (Rom 1, 16–32). Ta pati Naujojo Testamento ištrauka kalba ir apie netikrų stabų susikūrimo bei jų garbinimo pasekmes: įvairiausių lytinius iškrypimus (Rom 1, 24–27), juos sekančias visas kitas nuodėmes (Rom 1,

28–31) ir galutinę tokio gyvenimo pasekmę – mirtį (Rom 1, 32). Nustojęs garbinti Dievą, žmogus, kaip iš *prigimties religinga būtybė*, neišvengiamai susikuria pakaitinių religinių praktikų. Vartotojiškumo ideologija kuria naują, jaunimo lengvai perimamą, vartotojiškos visuomenės išpažįstamą religiją, kultą, „kuriam būdingas ir tam tikrų dievų – TV žvaigždžių panteonas, ir tam tikri siekiniai bei idealai“¹⁴. Vartotojiškumo ideologijos veikiamas jaunas žmogus tampa priklausomas nuo vartojimo ir patenka į kitų priklausomybių vergovę. Vartotojiškumo ideologijos metamų iššūkių akivaizdoje ugdyti moksleivių susilaikymo dorybę yra sudėtinga užduotis: „Ugdyti tokį sveiką nuolankumą ir giedrą saikingumą nėra lengva, jei tampame autonomiški, jei iš savo gyvenimo išstumiamo Dievą, o jo vieton pastatome savąjį „aš“, jei tikime, kad mūsų subjektyvumas turi nuspręsti, kas gera ir kas bloga.“¹⁵

Krikščioniškoji antropologija teigia, kad laisvė yra daryti gera ir vykdyti pareigas. Katalikų Bažnyčios katekizmas teigia, kad „kuo daugiau žmogus daro gera, tuo jis tampa laisvesnis. Tikroji laisvė tik ta, kuri tarnauja gėriui ir teisingumui“¹⁶. Reziumuodamas krikščioniškąją laisvės sampratą žmogaus ir Dievo santykio perspektyvoje J. Maritainas teigia: „Asmuo – tai dvasinės prigimties visata, apdovanota rinkimosi laisve ir dėl to nepriklausoma nuo pasaulio. Į tą visatą be jos leidimo negali brautis nei gamta, nei valstybė. Net pats Dievas, esantis ir veikiantis žmogaus viduje, čia veikia ypatingu, be galo jautriu būdu, rodydamas, koks jam tai svarbus dalykas: gerbia asmens laisvę, nors gyvena jo širdyje; skatina, bet

niekadęs neverčia.“¹⁷ Krikščionybė pripažįsta Dekalogą kaip žmogų išlaisvinantį iš priklausomybių nuo blogio moralinį standartą, kuris galioja ir tinka kiekvienam asmeniui. J. Ratzingeris, apibendrinamas Katalikų Bažnyčios mokymą laisvės ir tiesos tema, teigia, kad „gyventi Dekalogu reiškia gyventi žmogaus dieviškumu, o tai ir yra laisvė – būtent mūsų būties sulydymas su dieviškąja būtimi ir iš to kylanti visų dermė su visais“¹⁸.

Antroji krikščioniškųjų egzistencinių nuostatų ir vartotojiškumo ideologijos pasaulėžiūrų priešara irgi susijusi su laisvės samprata – tai žmogaus atsakomybės už savo veiksmus žemiškoje egzistencijoje ir amžinybės perspektyvoje klausimas. Vartotojiškumo ideologija remiasi materialistine pasaulėžiūra, kuri teigia, kad žmogus (ir pasaulis) susikūrė evoliuciniu, akcidentiniu būdu ir kiekvienas asmuo yra autonomiškas, ribojamas tik kūno, materijos ir laiko, taip pat teigiama ir dvasinės egzistencijos pabaiga kartu su fizine mirtimi. Nepripažįstant dvasinės realybės ir pomirtinio gyvenimo, apsiribojama teisine atsakomybe už savo veiksmus ir eliminuojamas atsakomybės amžinybės požiūriu aspektas. Atsakomybės vengimas kelia baimę įsipareigoti, tai viena pagrindinių priežasčių, kodėl Lietuvoje sunkiai kuriasi bendruomenės ir atidėliojamas sprendimas kurti šeimą.

Krikščioniškasis moralinis mokymas kviečia vadovautis nuostata, kad laisvė yra neatsiejama nuo atsakomybės. Amžinojo gyvenimo perspektyvoje teigiama, kad žmogaus siela amžinybės požiūriu yra moraliai atsakinga už savo veiksmus ir sprendimus. Katalikų Baž-

nyčios katekizmas laisvę ir atsakomybę sieja su prigimtinę teise: „Kiekvienas žmogus, sukurtas pagal Dievo paveikslą, turi prigimtinę teisę būti laikomas laisvu ir atsakingu.“¹⁹

Pagrindinės pasaulėžiūrą formuojančios viena kitai prieštaraujančios nuostatos pasaulio sukūrimo, žmogaus sampratos, laisvės, atsakomybės ir kt. srityse kelia priešpriešą tarp gyvybės ir mirties kultūrų. Jonas Paulius II konstatuoja: „esame milžiniško, dramatiško gėrio ir blogio, mirties ir gyvybės, „mirties kultūros“ ir „gyvybės kultūros“ konflikto liudytojai“²⁰. Jonas Paulius II

vardija tokias šiuolaikinio krikščionio kaip gyvybės kultūros skeleidėjo veiklas: „Mes dalyvaujame Kristaus karališkojoje misijoje, todėl remti ir skatinti žmogaus gyvybę turime per *meilės tarnybą*, pasireiškiančią asmeniniu liudijimu, įvairiopa, savanoriška veikla, socialiniu aktyvumu ir politiniu angažavimusi. Dabartiniais laikais, kai „mirties kultūra“ taip galingai priešinasi „gyvybės kultūrai“ ir dažnai atrodo laiminti, tai ypač reikalinga.“²¹ Mokymas yra *missio canonica* siuntimą gavusio teologo bendradarbiavimo su *Magisteriumu forma*²² ir artimo meilės tarnystė.

3. PAGRINDINIAI VARTOTOJIŠKUMO IDEOLOGIJOS BRUOŽAI, DEFORMUOJANTYS MOKSLEIVIŲ IR MOKYTOJŲ SAŪVEIKĄ

Pirmasis vartotojiškumo ideologijos bruožas, formuojantis daugelio moksleivių nuostatas ir įsitikinimus, yra intelektualus bei moralinis reliatyvizmas, kurio įtaką žmonių tarpusavio santykiams ir kultūrai popiežius Pranciškus vadina patologiška: „Reliatyvizmo kultūra yra ta pati patologija, kuri skatina žmogų pelnytis iš kito žmogaus ir laikyti jį vien objektu, primetant jam priverstinį darbą ar pavergiant jį dėl skolos.“²³

Moralinis reliatyvizmas neleidžia priimti autoritetingos, tradiciškai pripažintos tiesos, daro nepaveikų bet kokį jos skelbimą ir nepripažįsta jos objektyvumo. Popiežiškoji kultūros taryba konstatuoja: „Didelė sekuliarizuotų visuomenių dalis gyvena nesivadovaudama vertybėmis ir religiniais autoritetais.“²⁴ Daugelio dabartinių moksleivių skepticizmas yra daug didesnis nei mokytojų kartos. Jaunų žmonių abejonės, ar galima

pažinti tiesą, pirmiausia kyla ne iš sunkumų siekiant ją pažinti, bet iš vis radikalesnio jų įsitikinimo, kad apskritai nėra galimybių ją pažinti. Jie nusivylę pačia tiesos idėja. Todėl tikybos mokytojams kyla uždavinys būti sėkmingais tikėjimo tiesos apie gyvenimą, turintį galutinę Prasmę ir Tikslą, liudytojais moksleiviams, kurie, paveikti skepticizmo, dažnai atsiduria *egzistenciniame vakuume*²⁵. Jie klaidžioja šiame vakuume tarp paauglystei būdingo neigimo ir suaugusiųjų intelektualinio moralinio agnosticizmo neturėdami idealų, be tobulumo standartų, be patikimų orientyrų, padedančių atskirti tiesą nuo melo. Tai yra dėsninga, nes moksleiviai auga formuojami pop kultūros, kurioje gudrus manipuliavimas faktais ir jausmais yra labiau vertinamas nei tiesa, taip pat – greitai besikeičiančio vaizdinių pasaulio, kuriame dvasingumą nustelbia išorinės

formos, o jauno apnuoginto kūno kultas ir dirbtinės šypsenos uždengia vidines žmogaus gyvenimo dramas. Taigi dauguma dabartinių moksleivių modeliuoja savo gyvenimą ne pagal šventųjų gyvenimus, o pagal masinių informacinių priemonių sukurtą „žvaigždžių“ ir garsenybių kultą. Svarbiuose gyvenimo pasirinkimuose daugelis jaunų žmonių remiasi ne patikimais autoritetais – žmonijos sukaupta išmintimi, Kristaus ir Katalikų Bažnyčios mokymu, – bet lygiuojasi ir savo ateitį kuria sekdami trumpalaikių „žvaigždžių“ gana amoraliu gyvenimo stiliumi.

Mokytojo autoritetas taip pat yra labai svarbus kokybiškos ugdomosios sąveikos veiksnys. A. Maceina tvirtina, kad „tikra ir tobula ugdytojo ir ugdytinio sąveika yra galima ne autoriteto išsižadant, bet jį tobulinant, nes tikrumoj ugdomasis autoritetas yra ne tik formalinis dalykas, bet sykiu jis slepia savyje didesnę ar mažesnę ugdytinio siekiamo idealo įsikūnijimą. *Ugdytojo asmenybės pilnatvė iš esmės yra susijusi su ugdomuoju autoritetu.* <...> Ugdytinis atveria savo vidų tam, kuriuo labiausiai pasitiki, o labiausiai pasitiki jis tuo, kuriame mato geriausiai realizuotą tai, ko jis pats ieško: *žmogiškąjį savo idealą.*“²⁶

Moralinis reliatyvizmas komplikuoja moralinių imperatyvų perteikimą moksleiviams, kuriems, pavyzdžiui, dažnai būna sunku suprasti, kaip gali būti moraliai neteisinga buvimo žmogumi samprata, jeigu, jų nuomone, kiekvienas žmogus gali individualiai nuspręsti, ką reiškia būti žmogumi. Tikybos pamokoje mokytojas, kai aptaria kokios nors bioetinės problemos moralinio vertinimo

klausimą remdamasis Katalikų Bažnyčios mokymu, susiduria su nuomonių pliuralizmo keliamu iššūkiu, nes daugelio moksleivių vertinimu, Magisteriumo nuostatos, pamokos metu minimo teologo, mokytojo ar jų pačių viena kitai dažnai prieštaraujanti nuomonės yra lygiavertės, vienodai teisingos ir priimtinos. Šie pavyzdžiai rodo, kad vartotojiškumo paveiktoje pasaulėžiūroje ir kultūroje nebeliko moralinių autoritetų ir nekvestionuojamos tiesos, kuria remiantis būtų galima nuspręsti, kas yra teisinga, kas – ne.

Antrasis vartotojiškumo ideologijos bruožas, formuojantis daugelio moksleivių nuostatas ir įsitikinimus, yra hedonistinė nuostata, teigianti, kad gyvenimo kokybė priklauso nuo patiriamų malonumų kiekio: kuo daugiau gyvenime patiriama malonumų, tuo jo kokybė yra aukštesnė. Ši daugumos moksleivių interiorizuota nuostata kelia prieštaravimą moksleivių ir mokytojų sąveikoje. Viena vertus, moksleiviai ateina į mokyklą turėdami masinių informavimo priemonių suformuotų lūkesčių maloniai ir linksmai praleisti laiką ir patirti pramogą. Kita vertus, mokytojas ateina į mokyklą turėdamas pedagoginį tikslą moksleiviams suteikti informacijos ir žinių, kuriuos padėtų jiems tobulinti savo asmenybę. Tad susidaro paradoksali pedagoginė situacija. Dauguma moksleivių, paveikti vartotojiškumo ideologijos, sėdėdami kietuose mokykliniuose suoluose ir žiūrėdami į klasės priekyje pamoką vedantį mokytoją kaip į pokalbių šou vedėją ar veiksmo filmo pagrindinį veikėją, patiria diskomfortą: trūkstant veiksmo, siužeto, intrigos ir įtampos, jiems darosi

nejdomu ir nuobodū, o perjungti kitą kanalą ar pakeisti internetinį adresą nėra galimybių. Galbūt šią padėtį kiek sušvelnintų leidimas užkasti lengvų užkandžių ar gurkšnoti tonizuojančius gėrimus. Po kiek laiko tokioje situacijoje, kurioje nieko negalima pakeisti, dauguma moksleivių užsiima pašaline veikla arba apatiškai nekreipia dėmesio į mokytojo dėstymą. Tuo metu mokytojas nuoširdžiai stengiasi kuo efektyviau moksleiviams perteikti žinias ir ilgainiui jo pastangos būna sužlugdomos abejingų ir nuobodžių moksleivių žvilgsnių. Nors mokytoją ir šiuos moksleivius fiziškai skiria nedidelis atstumas, tačiau ugdomoji sąveika tarp jų nevyksta. Šiame kontekste dėsninga, kad dauguma moksleivių aukščiausius įvertinimus tikybos mokytojui skiria ne dėl to, kad jo pamokos įkvėpė ugdytinius tobulėti, būti geresnius ir tapti sąmoningesniais tikinčiaisiais, bet todėl, kad pamokų metu būdavo linksma ar, pavyzdžiui, buvo rodomi įdomūs filmai.

Iš pašaukimo dirbantis mokytojas, susidūręs su tokiu moksleivių abejingumu ar nihilizmu, dažnai nepagrįstai ima kaltinti tik save. Jis neįvertina, kad moksleiviai auga tikėdamiesi patirti pramogą kiekvienoje jų gyvenimo srityje, kad pelno bet kuriomis priemonėmis siekiančios medijos yra vienas pagrindinių mokytojo konkurentų kovoje dėl jauno žmogaus dėmesio. Turimomis priemonėmis ir būtinybe pasiekti mokymo programų keliamus tikslus šį konkurentą mokytojui nėra lengva nurungti. Ir beveik vienintelis mokytojo pranašumas šioje konkurencinėje kovoje yra tai, kad jis gali remtis kiekviename žmoguje Dievo įra-

šytu meilės ir tiesos troškimu, kuris ir turi tapti pagrindiniu mokytojo teikiamos pagalbos moksleivių pasaulėžiūros savikeitai veiksmu.

Mokymasis, kaip viena iš ugdymo funkcijų, reikalauja iš besimokančiojo kantraus atsidėjimo, dėmesio sukaupimo, laiko ir pastangų, mokymasis dažnai reikalauja nelengvo savęs keitimo, ir šiame kontekste jį galima laikyti pasiaukojamu darbu ar net meilės veiksmu, o pramogų kultūra visas šias dorybes redukuoja ir devalvuoja bei formuoja moksleivių nusiteikimą, kad niekas nėra vertas jų dėmesio ilgesniui laikui, išskyrus tai, kas juos linksmina ir teikia pramogą.

Nesugebėjimas koncentruoti dėmesio į pastangų reikalaujančius dalykus trikdė ne tik mokymąsi, bet ir meilės ryšio su Dievu kūrimą, kuriam reikia laiko ir žmogaus pastangų. Tikybos mokyti reikėtų tada, kai moksleiviai sutinka atsiverti Dievui ir leidžia Jam veikti jų gyvenimuose tam, kad jie įgytų Dievo išminties. Tam reikia imlumo, atvirumo ir ramaus kantraus laukimo, kuris veda į savęs keitimą. Šie pokyčiai negali vykti, jei moksleiviai nelavina dėmesingumo, kantrybės, nuolankumo ir vengia tylos. Tokia savikeita sunkiai pasiekiamą, nes dauguma moksleivių, paveikti pramogų kultūros, gyvenimą vertina geriausiai tik tada, kai jis yra pilnas lengvai prieinamų pramogų. Toks ribotas gyvenimo kokybės suvokimas skatina žmogų suabsoliutinti laikinus, masiškai tiražuojamus, triukšmingus menkniekius, kurie nepalieka laiko ieškoti atsakymų į egzistencinius klausimus ir sukuria iliuziją, kad gyvenimas pagal Dievo mokymą sukelia nuobodulį, bet ne taiką ir ramybę.

Straipsnyje nagrinėjamos problemos kelia naujų klausimų. Kokį būdą laimei pasiekti tikybos mokytojas gali pasiūlyti jaunam žmogui vietoj vartotojiškumo ideologijos transliuojamų laimingo gyvenimo komponentų: „Kuo daugiau turi ma-

terialinių gėrybių ir patiri malonumo, tuo esi laimingesnis“? Ar tikybos mokytojas gali konkuruoti su vartotojiškumo ideologijos apologetais, kurie disponuoja viešųjų ryšių metodikomis ir pardavimo bei reklamos specialistų paslaugomis?

IŠVADOS

1. Žmogaus vidiniame dvasiniame pasaulyje egzistuojantis prieštaravimas tarp materialaus kūno ir dvasinių sielos pradų atsispindi egzistencijoje ir pasaulėžiūroje, persmelkia kultūrą ir įvairias asmens gyvenimo sritis. Iš šio prieštaravimo kildinamas ir pasaulėžiūrų prieštaravimas tarp idealizmo ir materializmo. Krikščioniškosios egzistencinės nuostatos priklauso idealistinei pasaulėžiūrai, o jai priešinama vartotojiškumo ideologija – materialistinei; krikščioniškasis mokymas puoselėja gyvybės kultūrą, o vartotojiškumo ideologija kildinama iš mirties kultūros.

2. Vartotojiškumo ideologija šiuolaikiniam žmogui siūlo materialistinę asmens sampratą, kuri sudaro prielaidas žmogų naudoti kaip priemonę tikslui pasiekti. Suabsoliutindama pasirinkimo laisvę ir teigdamą, kad laisvė yra daryti ką norima, vartotojiškumo ideologija atmeta Dekalogą kaip varžantį laisvę ir palieka žmogų daryti esminius gyvenimo pasirinkimus vadovaujantis savo paties susikurtos asmeninės moralės normomis. Krikščioniškoji laisvės samprata pripažįsta Dekalogą kaip išlaisvinantį žmogų iš priklausomybės nuo blogio, kad jis galėtų nevaržomas atlikti savo pareigas ir daryti gera. Vadovaudamasi evoliucine pasaulio su(si)kūrimo

hipoteze, vartotojiškumo ideologija teigia, kad gyvenimas baigiasi kartu su žemiškosios egzistencijos pabaiga – mirtimi. Neigdama amžinąjį gyvenimą ji eliminuoja atsakomybės amžinybės perspektyvoje aspektą. Senasis Testamentas teigia, kad žmogų sukūrė Dievas ir amžinybės perspektyvoje asmuo yra moraliai atsakingas už savo gyvenimą bei veiksmus.

3. Išskiriami du pagrindiniai visuomenės narių, o ypač jaunimo, pasaulėžiūrą formuojantys bei mokytojų ir moksleivių sąveiką deformuojantys vartotojiškumo ideologijos bruožai – intelektualus ir moralinis reliatyvizmas bei hedonistinė nuostata, teigianti, kad gyvenimo kokybė tampa aukštesnė patiriant kuo daugiau malonumų. Moralinis reliatyvizmas, nepripažindamas autoritetingos, tradiciškai pripažintos tiesos, komplikuoja moralinių imperatyvų perteikimą moksleiviams. Moralinio reliatyvizmo paveikti moksleiviai vertindami vieną ar kitą moralinę problemą, Katalikų Bažnyčios Magisteriumo mokymą, teologų nuomones, mokytojo ar savo paties pozicijas traktuoja kaip lygiavertes ir vadovaujasi ne pripažintų moralinių autoritetų nuostatomis, bet savo pačių susikurtos asmeninės moralės normomis.

4. Šis straipsnis kelia naujų probleminių klausimų ateities tyrimams: kokios yra vartotojiškumo ideologijos išgalėjimo daugelio moksleivių pasaulėžiūroje pasekmės? Ką katalikiškos jaunimo bend-

ruomenės gali pasiūlyti besilaisvinantiems iš vartotojiškumo ideologijos sukeltų priklausomybių moksleiviams? Kaip ugdomosios sąveikos kūryba ir mokymas gali tapti meilės bei vilties tarnyste?

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Jonas Balčius, Vartotojų visuomenė ir kultūra. *Darbai ir dienos* 31, Kaunas, VDU leidykla, 2002, p. 10.
- ² Icelandic Ethical Humanist Association, Creationism is dead in Iceland. Survey results observation. 2016. <<http://sidmennt.is/2016/01/21/life-stances-and-religious-views-of-icelanders/>> [2016 01 22].
- ³ Stasys Šalkauskis, *Rinktiniai raštai. 1 knyga*. Vilnius: Leidybos centras, 1992, p. 58–71.
- ⁴ Jonas Balčius, Vartotojų visuomenė ir kultūra, p. 13.
- ⁵ Eugenijus Danilevičius, Mokytojo pašaukimas – meilės dialogo įbūtinimas. *Logos* 79, 2014, p. 153–162.
- ⁶ Jonas Vabalas-Gudaitis, *Konstruktinės sąveikos pedagogika*. Klaipėda: Ryto spaustuvė, 1929.
- ⁷ Antanas Šerkšnas, *Mokyklinė bendruomenė*. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1939, p. 113.
- ⁸ Antanas Maceina, *Pedagogikos filosofija. Raštai*, t. VIII. Vilnius: Mintis, 2002, p. 447.
- ⁹ Stasys Šalkauskis, *Rinktiniai raštai. 1 knyga*, p. 51.
- ¹⁰ Joseph Ratzinger, *Tiesa ir laisvė*, 1995, <<http://www.katalikai.lt/index.php?id=6&nid=323>> [2016 01 09].
- ¹¹ Karol Wojtyła, *Meilė ir atsakomybė*. Vilnius: Alka, 1994, p. 25.
- ¹² Benediktas XVI, *Enciklika Spe Salvi*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2008, n. 27.
- ¹³ Pranciškus, *Laudato si. Enciklika apie rūpinimąsi bendraisiais namais*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2015, n. 209.
- ¹⁴ Jonas Balčius, Vartotojų visuomenė ir kultūra, p. 11.
- ¹⁵ Žr. Pranciškus, *Laudato si. Enciklika apie rūpinimąsi bendraisiais namais*, n. 224.
- ¹⁶ *Katalikų Bažnyčios katekizmas*. Katalikų pasaulio leidiniai, 2015, n. 1733.
- ¹⁷ Jacques Maritain, *Protu ir tikėjimu. Mariteno raštų rinktinė*. Putnam: Krikščionis gyvenime, 1975, p. 104.
- ¹⁸ Joseph Ratzinger, *Tiesa ir laisvė*.
- ¹⁹ *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, n. 1738.
- ²⁰ Jonas Paulius II, *Evangeliūm Vitae*. Vilnius: Aidai, 1995, p. 28.
- ²¹ Ten pat, p. 87.
- ²² Tikėjimo mokslo kongregacija, *Instrukcija dėl teologo bažnytinio pašaukimo*, 1990, n. 22. <http://www.lcn.lt/b_dokumentai/instrukcijos/del-teologo-baznytinio.html> [2016 01 08].
- ²³ Pranciškus. *Laudato si. Enciklika apie rūpinimąsi bendraisiais namais*, n. 123.
- ²⁴ Popiežiškoji kultūros taryba, „Kur tavo Dievas“ *Atsiliepiant šiandienį netikėjimo ir religinio abejingumo iššūkiui*. 2004, n. 4, <http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/kur-tavo-dievas.html> [2016 01 05].
- ²⁵ Victor Emil Frankl, *Žmogus ieško prasmės*. Vilnius. Iš vokiečių k. vertė A. Merkevičiūtė, iš anglų k. – Z. Ardickas. 1997.
- ²⁶ Antanas Maceina, *Pedagogikos filosofija*, p. 446.